

Отже, у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. в історії та культурі м. Києва та Поділля родина Малакових зайняла помітне наукове та культурно-просвітницьке місце, зробивши істотний вклад у таке рідке для цього часу безкорисне благодійництво, передавши науково-дослідним установам України значні культурні надбання свого роду. За багаторічну та надзвичайно про-

дуктивну працю у 1974 р. Г.В. Малаков був удостоєний звання заслуженого художника Української РСР, у 2012 р. Д.В. Малаков – Премії імені Дмитра Яворницького Національної спілки краєзнавців України, у 2019 р. за збереження історичної пам'яті І.М. Малакова – Премії імені Леся Танюка.

Reference

1. Malakov, D. (2009) *As if there had never been a war...* Kyiv. [in Ukrainian].
2. Malakov, D. (2015) *Between the Boulevard and Kudryavets*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Malakov, D. (2015). *From Kudryavets to Lukyanovka*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Malakov, D. (2017) *From the «city of Yaroslav» to Lybedi*. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Malakov, D. (2018). *Gorodetsky. Call the builder*. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Malakov, D. (2011). *In Kyiv of the 50s*. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Malakov, D. (2010) *Kyiv residents. War. The Germans*. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Malakov, D. (2017). *Lukyanovka. Tatar woman*. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Malakov, D. (2008). *Nemirov in drawings by Georgy Malakov*. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Malakov, D. (2013). *Povenennya. Memories of a resident of Kyiv*. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Malakov, D. (2010). *Slotted. Yaroslavov Val*. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Malakov, D. (2017). *Small and large Zhytomyr*. Kyiv [in Ukrainian].
13. Malakov, D. (2017). *The fate of Kievans (1941–1943)*. Kyiv. [in Ukrainian].
14. Malakov, D. (2019). *Under the rampart of the «city of Yaroslav»*. Kyiv. [in Ukrainian].
15. Malakov, D., Malakova I. (2020). *In Kyiv of the 60-s*. Kyiv. [in Ukrainian].
16. Malakova, I.M. (2020). *Thousands of years from ancestors to descendants*. Kyiv. [in Russian].

УДК 94(477)(092)Савченко

Олег Бажан (м. Київ)

кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу історії державного терору
радянської доби Інституту історії України
НАН України

E-mail: bazhancio@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2328-4512>

Мандрівник у часі (до 60-річчя від дня народження Віктора Анатолійовича Савченка)

Висвітлюються основні складові науково-краєзнавчої, освітнянської та громадської діяльності відомого українського історика, доктора історичних наук, професора кафедри історії України Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського Савченка Віктора Анатолійовича в 1988-2021 роках.

Ключові слова: Національна спілка краєзнавців України, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, анархістський рух, махновський рух, Савченко Віктор Анатолійович.

Oleh Bazhan (Kyiv)
candidate of Historical Sciences,
Senior researcher Department of History of State Terror
of the Soviet period of the Institute of History
of the National Academy of Sciences of Ukraine
E-mail: bazhanelio@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2328-4512>

TIME TRAVELER (dedicated to the 60th anniversary of Victor Savchenko's birth)

The main components of scientific and local lore, educational and public activities of the famous Ukrainian historian, doctor of Historical Sciences, professor of the Department of History of Ukraine of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky Victor Anatolyevich in 1988-2021.

Key words: *National Union of Local Historians of Ukraine, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky, anarchist movement, Makhnovist movement, Savchenko Victor Anatolyevich.*

Ерудит, генератор нових історичних наукових концепцій, просвітник, красзнавець, мандрівник у часі. Саме таким постає перед читачами, друзями, колегами, учнями знаний одеський історик Віктор Анатолійович Савченко, якому щойно виповнилося шістдесят. Визнаний фахівець історії України XIX-XX ст. народився 13 грудня 1961 р. у місті Одеса, у родині, за висловом самого історика, «одеситів восьмого покоління, до появи Одеси». Ще з дитинства юний Віктор пишався своїм дідом - Олексієм Михайловичем Савченком (псевдонім «Зорін»), який упродовж 1926-1963 років у якості артиста виходив на сцену одеських театрів та зазнав репресій з боку радянської влади за те що був офіцером царської-гетьманської-денікінської армій. Мати майбутнього історика Маргарита Гаврилівна Савченко (1930-2011) працювала вчителем, бібліотекарем у вузах Одеси та Києва. В шкільному віці майбутній історик проводив час за читанням книг на роботі у матусі. За свідченнями Віктора Анатолійовича у юнацькі роки він «з'їдав» книгу обсягом у 300 сторінок за добу. Зразком для наслідування книголюбів Віктора був його батько – Анатолій Олексійович Савченко (1928-2003), за професією моряк, закінчив Одеську мореходку. Саме батько прищепив Віктору любов до української історії та культури, до мандрівок у часі і просторі. У 1950-1970-х рр. Анатолій Олексійович працював першим помічником капітана на суднах далекого плавання Чор-

номорського морського пароплавства, побувавши майже у всіх великих міжнародних портах. Одночасно з фахом моряка Анатолій Олексійович Савченко освоїв професію журналіста (закінчив жур.фак Ленінградського державного університету). Певний час працював у одеській газеті «Моряк», а згодом заступником головного редактора «Робітничої газети», яка видавалася у Києві. Талановитий літератор та журналіст А.О. Савченко є автором двох збірок оповідань, безлічі статей, есе, новел, сценаріїв. На жаль у 1976 р. Анатолій Олексійович закінчив письменницьку та журналістську кар'єру через ідеологічні «проробки» у колективі редакції «Робітничої газети». Тим часом наприкінці 1970-х років надія батька - Віктор закінчив одеську середню школу №119 (нині Одеська гімназія №1 імені А.П. Бистріної) та операторські курси на Одеській кіностудії. Напередодні вступу на історичний факультет Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова Віктор встиг попрацювати художником в місцевому автопідприємстві. Вже на першому курсі навчання В. Савченко став завзятим шанувальником археології та заглибився у вивчення кельтської культури та етносу. На засіданнях студентського краєзнавчого гуртка серйозно зацікавився історією Дунайського, Бузького та Чорноморського козацтва. На світогляд В. Савченка впливали спілкування з поважною факультетською професурою - нумізматом Петром Кариш-

ковським, дослідником соціально-економічної історії України першої половини XIX ст. Віктором Ващенком, археографом Анатолієм Бачинським. Ці яскраві особистості та талановиті історики допомогли сформувавши історичні смаки та дослідницькі орієнтири Віктора Савченка. Зокрема доцент Одеського державного університету імені І.І. Мечникова. В'ячеслав Шамко, ще у далекому 1984 р., зацікавив студента-історика проблемою вивчення історії махновського руху, що стала вирішальною в його професійних інтересах.

У розпал «горбачовської перебудови» у 1985 р. Віктор Савченко закінчив історичний факультет Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова та став працювати викладачем-асистентом у Одеському інституті інженерів морського флоту. Роки аспірантури у Одеському державному педагогічному інституті імені К. Д. Ушинського, під керівництвом В'ячеслава Івановича Шамко, дали змогу молодому досліднику «подихати архівним пилом» у сховищах центральних і обласних держархівів Києва, Одеси, Дніпра, Запоріжжя, Миколаєва, Харкова у закритих до 1987 р. спецхранах Москви та Санкт-Петербургу. Пошукові «експедиції» В. Савченка пролягли через місто Гуляйполе та село Осипенко (колишня назва Новоспасівка) де в часи Української революції 1917-1921 рр. починався махновський рух. Наукові напрацювання лягли в основу кандидатської дисертації з історії анархістського руху в Україні 1917-1921 рр., яку було захищено в 1990 році. Прикметно, що коли В. Савченко наприкінці 1980-х років готував перше в Україні ґрунтовне наукове дослідження про повстанський рух на півдні України, про постать Нестора Махна в наукових колах говорили вкрай обережно, боячись «потрапити на профілактику» до Комітету держбезпеки УРСР за пропаганду «махновщини» та націоналістичних поглядів. Однак Віктор Савченко, не маючи впевненості в тому, що «горбачовська перебудова» закінчиться черговими «заморозками», розшукував учілих учасників і свідків махновського руху та намагався оприлюднити результати власного наукового дослідження. Напередодні захисту дисертації досліднику анархістського руху вдалося опублікувати власну статтю на шпальтах центрального академічного журналу «История СССР» (1990. №2). Публікація під промовистою назвою «Измена «батьки» Махно и «железная метла» Л.Троцкого» викликала широкий резонанс серед істориків та стала поштовхом для публічної реабілітації Нестора Махна у суспільній свідомості

З 1990 р. по теперішній час Віктор Анатолійович працює у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського: пройшов шлях від асистента до професора кафедри історії України. Займаючись освітянською практикою, В. Савченко не полишає наукову діяльність. Під час стажування в Українському університеті ім. Т. Шевченка (Париж) в 1995-1996 роках В. Савченко брав участь в організації видання «Енциклопедія сучасної України». Серед наукових уподобань Віктора Анатолійовича: історія анархізму та махновського руху в Україні, історія політичних партій, історія масонства, історія Одеси та південно-західної частини України. Він є автором понад 400 наукових і навчально-методичних праць. Значна частина наукового доробку (120 публікацій) присвячено процесу становлення та функціонування анархістського руху в Україні.

На основі величезної кількості джерел, вчений цілісно і структурно вивчив процес становлення та функціонування анархістського (в тому числі махновського) руху, який до цього досліджений не був, опублікував понад 120 праць з цієї проблеми, розв'язавши увесь сформульований ним значний комплекс завдань. У 2017 р. В. Савченко захистив докторську дисертацію «Анархістський рух в Україні в 1903-1929 рр: організаційні форми, комунікації і механізми функціонування» та на матеріалах якої видав монографію: «Діяльність анархістських організацій в Україні у 1903-1929 рр: історичний аспект та політична практика» (К.: НАНУ, 2017.- 410 с.). Наступного року побачила світ ще одна монографія В. Савченка, присвячена анатомії анархізму на українських землях «Проект Україна. Махновська трудова федерація. 1917–1921» (Харків: Фоліо, 2018). У книзі подана нова концепція історії анархістського руху в Україні в першій чверті XX століття, розглядається географія та чисельність анархістських організацій, соціальний склад груп, напрямки організаційної та пропагандистської діяльності в добу Української революції 1917-1921 років.

Відомими серед широкого читачького загал є книги Віктора Савченка присвячені національно-визвольним змаганням 1917-1921 рр. та головним постатям Української революції: «Симон Петлюра» (Харків: Фоліо, 2004); «Махно» (Харків: Фоліо, 2005); «Останній гетьман. Павло Скоропадський». (Харків: Фоліо, 2008); «Дванадцять війн за Україну» (Харків: Фоліо, 2005); «100 знаменитих революціонера и анархиста» (Харьков:

Фолио, 2010); «Атаманы казачьих войск» (М.: Эксмо, 2006); «Атаманщина» (Харьків: Фолио, 2011); «Воля проти рабства» (Одеса: Новий друк, 2017 (спіавт. Т. Гончарук). Вперше в українській історіографії В. Савченко торкнувся утаєвниченої теми впливу масонства на історичні та культурні процеси в Україні у ХУІІІ-ХІХ ст., на політичні події 1905-1920 рр. Книга «Одесса масонская» (Одеса: «Оптимум», 2006), в якій порушується утаєвничена тема впливу масонства на історичні та культурні процеси в Україні у ХУІІІ-ХІХ ст. та на політичні події 1905-1920 років, отримала 1 місце конкурсу «Краща українська книга 2009» за версією журналу «Кореспондент».

Певний внесок Віктор Анатолійович зробив у вивчення історії Одеси: «Мишка Япончик и атаман Адский» (Одеса: Оптимум, 2005); «Одесса до Одессы» (Одеса: Оптимум, 2006; у співавт. В. Файтельберг-Бланк); «Анархисты – террористы в Одессе 1903-1913» (Одеса: Оптимум, 2006); «Одесса в эпоху войн и революций. 1914-1920» (Одеса: Оптимум, 2008; у співавт. В. Файтельберг-Бланк); «Оборона Одессы» (М.: Центрполиграф, 2011; у співавт. А. Филипенко); «Очерки

истории обороны Одессы (Одеса: Оптимум, 2011, у співавт. з М. Михайлуцею, Д. Урсу, А. Филипенком); «Проект Украина. Вольная Одесса - Одесская республика - Юго-Западный край» (Харьков: Фолио, 2013); «Неофициальная Одесса в эпоху НЭПа (1921-1929)» (М., РОССПЭН, 2012); «Анархистський рух в Одесі 1903-1916 рр. (Одеса: Печатный дом, 2014); «Анархисти Одеси. 1917-1937» (Одеса: Астропринт, 2020); «Одесской кузнице кадров милиции – 90 лет» (Одеса: ОДУВС, 2012; у співавт. М. Вадько); «Курсанты Школы милиции в битве за Одессу (1941)» (Одеса: ОДУВС, 2014; у співавт. О. Бабич).

Віктор Савченко доклав чимало зусиль до заснування історико-краєзнавчого наукового альманаху «Південний захід. Одесика» (видається з 2006, видано 31 число). У якості головного редактора він об'єднав навколо часопису краєзнавців Одеси, Миколаєва, Ізмаїла, Чорноморська, інших міст України, яким надано унікальну можливість оприлюднювати праці з локальної історії. За багатолітню краєзнавчу діяльність В. Савченку Національною спілкою краєзнавців України було присвоєно звання «Почесного краєзнавця» (2019 р.)

Окрім історії В.А. Савченко захоплюється живописом. У 1988-1993 рр., він як художник та куратор, брав участь у виставках художників у Одесі, Сімферополі, Нью-Йорку, організував 5 виставок одеських та кримських художників у Виставковому залі Одеського історико-краєзнавчого музею, у залах одеського Будинку студентів. У 1999 р. він стає співавтором герба міста Одеси, що був затверджений міською радою.

З 1990 р. В. Савченко працює на ниві журналістики. Автор більш ніж 200 статей у газетах та журналах Одеси, Києва, Парижа, ведучий програми на київському телебаченні «Легенди бандитської Одеси» (НТН, 2008-2009), суспільно-політичної аналітичної програми на одеському телебаченні «Время и Место» (Медіа-Інформ. 2010-2011). Як громадський діяч керує «Асоціацією європейської культури» (з 2000 р.).

З нагоди 60-річчя від дня народження сердечно вітаємо Віктора Савченка, бажаємо йому міцного здоров'я, оптимізму та наснаги для реалізації найсмівливіших планів і задумів на ниві краєзнавства.